

Marcel Barnard

NIET

In elk tweede nummer van Interpretatie verschijnt een kroniek, een persoonlijke kijk op de actualiteit vanuit een bijbels-theologisch gezichtspunt. Deze rubriek wordt afwisselend verzorgd door Marcel Barnard, Anne Marijke Spijkerboer en Aarnoud Jobsen.

Marcel Barnard is hoogleraar liturgiek vanwege de Evangelisch Lutherse Kerk te Utrecht.

Suburbia

over comfortabel wonen en christelijk geloof

Tijdens de restauratie van ons rijksmonumentale stadhuis waren wij een halfjaar terug in Suburbia. Zes jaar geleden hadden we de voorstad verruild voor het stadscentrum. Ik was blij tijdelijk in het huis van een andere medewerker van dit blad te mogen wonen, - maar de *apologia pro vita suburbana* moet de goede man in een volgend nummer maar zelf schrijven. Ik aard er in ieder geval slecht. De stad is de samenleving van mensen; groeikern en Vinexlocatie zijn primair functie van het gemak en comfort voor het gezin.

De stad, buiten en de voorstad

Zes jaar geleden hebben wij Suburbia verlaten en zijn naar de stad getrokken. We hadden ook naar buiten kunnen gaan, maar 'buiten' is in ons land een problematisch begrip: oncultiverde natuur bestaat er immers niet meer. In Suburbia konden we in ieder geval slecht aarden.

Daarmee behoren wij tot de uitzonderingen. Het Sociaal Cultureel Planbureau geeft aan dat op vinexlocaties mensen meer tevreden zijn met de woning en de woonomgeving dan gemiddeld in Nederland. Betrokkenheid ontstaat rond het schoolplein en bij de crèche, en ik denk ook bij Albert Heijn en tijdens de zomerse buurtbarbecue. Maar niet alleen op die ontmoetingsplekken. Het SCP veronderstelt dat betrokkenheid in de Vinexlocaties vergroot wordt door gemeenschappelijke 'vijanden': de bouwer die de nieuwe woningen niet goed heeft opgeleverd, de gemeente die bij nader inzien toch niet die voorzieningen treft die werden verwacht, en ... door gedeelde ontevredenheid over te geringe parkeermogelijkheden: er is gemiddeld ruimte voor slechts 1,2 tot 1,8 auto per huishouden, - en dat is niet genoeg. In de groeikernen, de stadsuitbreidingen van de jaren zeventig van de vorige eeuw, wonen mensen al wat langer dan in de Vinexlocaties en is inmiddels op alle mogelijke manieren betrokkenheid ontstaan.¹

Moderne burgerij

De bevolking van de Vinexlocaties is qua samenstelling en sociale herkomst heterogeen. Wel zijn de groepen die er gaan wonen te typeren naar een dominante levensstijl. In de Vinexlocaties blijkt zich vooral de groep te vestigen, die door het onderzoeksbureau Motivaction wordt omschreven als 'moderne burgerij': conformistisch, statusgevoelig en op zoek naar een evenwicht tussen traditie en moderne

waarden als consumeren en genieten'.² Als ik dat lees, begrijp ik beter waarom ik in Suburbia veel mensen ken waar ik heel goed mee overweg kan of bevriend ben, maar er toch uiteindelijk niet goed kan aarden. Ook ik zoek een balans tussen traditie en vernieuwing - hoe zou men ook anders als liturgist: de traditie is mij innig lief, maar ik consumeer en geniet ook zonder al te veel scrupules. Ik zou wel weinig zelfkennis etaleren als ik ontkende dat ik statusgevoelig was. Maar die statusgevoeligheid wil ik niet met conformisme verbinden. Daar begint mijn vervreemding in Vinexia.

Wie de markt en Turkse, Marokkaanse en Mediterrane winkeltjes verkiest boven de AH-1-Super; en ook nog andere buurtrestaurantjes wil hebben dan De Chinese Muur; op het schoolplein niets achter te laten of te zoeken heeft; een stoel op straat of dakterras aardiger vindt dan een achtertuin; leven zonder auto prettiger vindt dan met; zijn voorkeur het liefst meteen aan de straat heeft en niet op de carpark; als vakantie rugzak, bergen, tentje en berghut preferereert boven een resort aan de Turkse of Antilliaanse kust of met de caravan op de familiecamping in Frankrijk, aardt uiteindelijk slecht in Suburbia en heeft er niets te zoeken. Die trekt dus de stad in of juist naar buiten. Ik geloof dat ik mij vooral niet thuis voel in het functionele, gemakkelijke, comfortabele van het Vinexbestaan. Betrokkenheid ontstaat er pas als je uit je besloten huis-met-tuin komt, en niet omdat je op, of in ieder geval direct aan, de straat woont en de ander dus onvermijdelijk geworden is. Een veilige beschermde binnenruimte waar de traditionele normen en waarden heersen, zegt mij eenvoudig niets. Misschien romantiseer ik, maar voor mijn beleving ontstaat gemeenschap in Suburbia uit een ontmoeting van individuen, terwijl dat in de stad precies andersom ligt en je je uit de gemeenschap kunt terugtrekken in de binnenruimte.

De stad (en dat geldt ook, hoewel ik er niet voor kies, voor het oude dorp) is primair samenleving van mensen (met alle problemen van dien); 'buiten' is de heerschappij van de elementen en de natuurwetten. Suburbia is, als ik het goed zie, vooral een functie van het gemak en comfort voor het (al dan niet gebroken) gezin. Wij konden slecht aarden in Suburbia, beleven het als stad noch land, vlees noch vis, warm noch koud, lawaai noch stilte, samenleving noch eenzaamheid.

Suburbia is primair wooncomfort en functionaliteit. De snelweg is nooit ver weg. Een goed net van fietspaden verbindt huis, school en winkel. In het overdekte en verwarmde winkelcentrum met parkeergarage eronder is alles te koop. Aan de straten liggen ruim bemeten en goed geïsoleerde woningen met garage en oprit. De kunststof kozijnen zijn onderhoudsvrij. Er is een doelmatige badkamer. Als sluitstuk op de begroting en op de ruimte-indeling is er de keuken, niet bedoeld om te koken (dat gaat ook helemaal niet) maar om maaltijden te warmen in de magnetron. Het 'lekkerbuitengevoel' is niet vergeten. De huizen liggen aan slootjes ('waterpartijen'), hebben een achtertuin met een rustieke schutting en ook nog een groen postzegeltje vóór. Het suburbane tuintje is keurig aangeharkt en tussen de tegels van het voorerf groeit geen sprietje onkruid (zondagmiddag: samen met de buurman gif spuiten en auto's poetsen). Naast de voordeur hangt een folkloristisch beschilderde dakpan met de namen van Jan, Jans en de kinderen.

Kerk in de Vinex

Toen ik studeerde, eind jaren zeventig en begin jaren tachtig, was de groeikern – de nieuwe voorstad van toen – nog geen object van theologische reflectie, al waren er kerken aan het ontstaan. Dat is nu aan het veranderen; kerk in de vinex is een thema van belang in de kerkelijke praktijk en in de reflectie erop. Mijn ogen daarvoor werden pas geopend toen ik dit voorjaar en zomer tijdelijk terug was in Suburbia en nadacht over mijn verhouding tot de voorstad en over kerk en geloof op de Vinexlocaties. Ik ga daar hier inhoudelijk niets over zeggen, maar wijs alleen op een paar zaken die ik vond.

Wie googlet op 'kerk en vinex' vindt bijna 12.000 treffers. Er is een website, www.kerkindevinex.nl, met interessante artikelen van onder andere Otto Grevink en Henk de Roest, ervaringsverhalen en een prikbord. Aan de VU werkt een onderzoeker, Marten van der Meulen, aan een dissertatie over 'Church and Civil Society in a New Suburb', gebaseerd op een onderzoek in Leidse Rijn (Theologie, Godsdienstsociologie). Op de website van de theologische onderzoeksschool NOSTER wordt de term vinex genoemd in een liturgiewetenschappelijk project over kerkbouw. In *Trouw* verscheen onlangs een wervingsadvertentie voor een onderzoeker op een promotieproject aan de Universiteit Leiden (Theologie, ThWI, Praktische Theologie) waarin het ontstaan van betrokkenheid bij kerkgenootschappen op Vinexlocaties wordt onderzocht.

Op de website van het Theologisch Wetenschappelijk Instituut staat een interessant artikel van Otto Grevink uit een zelfde eerder onderzoek aan dat instituut (www.thwi.nl). Grevink stelt: 'Gelovigen zullen willen deelnemen aan gemeenschappen, als ze in hun eigen leven worden aangesproken en gemotiveerd. De kerk kan in de Vinex

alleen gemeenschap zijn als ze gemeenschap is mét de Vinexbewoners.' Dat prikkelt de fantasie: traditioneel conformisme, status, consumptisme en genot, bijeen gehouden door gemak en functionaliteit, wat voor kerkelijke gemeente levert dat op? Voor wat betreft de liturgie zie ik een *evangelical worship* voor mijn geestes-oog verschijnen: moderne media als *beamer* en *praise-*



Foto: Jan Stegeman

band, one-liners die gemakkelijk te consumeren zijn, maar tegelijkertijd een grote mate van conformisme aan traditionele maatschappelijke en familiale waarden en normen. En geen nutteloze sacramentaliteit. De *beamer* verdringt het altaar, het mysterie maakt plaats voor een functie. Hopelijk overdrijf ik, in ieder geval zie ik uit naar de uitkomsten van de theologische onderzoeken.

Stad versus land

In mijn studietijd – de tijd dat de groeikernen uit de grond werden gestampt: jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw – stonden stad en land in de theologie nog klassiek tegenover elkaar. Er zou meer over te zeggen zijn dan hier mogelijk is.

Mijn blik op stad en land werd gestuurd door de Amsterdamse historicus C.W. Mönnich (1915 - 1994): het christendom is stedelijk. Ironisch zegt hij in zijn onovertroffen *Pelgrimage. Ontmoetingen met de cultuur* (Amsterdam 1953) ironisch:

'Ik ben niet geroepen tot God in de stilte buiten de stad der mensen. Misschien zou ik geen atheïst worden als ik buiten, reëel buiten moest leven (in Bussum zou ik er niet voor durven instaan; wie daar gelovig kan zijn moet wel een heilige wezen); zelfs op het land komen wel gelovige mensen voor, die de boodschap van God verstaan. De stedeling heeft dit voor, dat de taal van het Christendom stadstaal is, dat het

¹ Frans Knol, 'Vinex en groeikern. Los zand of vaste grond onder de voeten?' in: *Sociaal Cultureel Planbureau, Hier en daar opklaringen. Nieuwjaarsuitgave 2005*, z.p. 2005, 108-111.

² Ik ontleen deze informatie aan Otto Grevink, 'Geloof, gemeenschap en missie in een vinexwijk' op www.thwi.nl. Het citaat op p.5; vgl. p.6.

Paulinisme stedelijk is, en dat de agrarische gedeelten van het Oude en het Nieuwe Testament door de Christelijke cultuur verwerkt zijn tot stedelijke vormen.' (169v.)

Dat lees ik ook nog in moderne nieuwtestamentische studies. Bert Jan Lietaert Peerbolte schrijft in zijn boek *Paul the Missionary*,³ dat Paulus zijn missiegebieden zorgvuldig uitzocht: de steden. Dat gaf hem gelegenheid zijn handwerk, tenten maken, uit te oefenen en het maakte voor de gemeenten die hij stichtte mogelijk het evangelie op een natuurlijke manier verder te verspreiden.

Mönnich komt in die context met zijn beroemdste zin: 'God versta ik het beste als Hij Amsterdams spreekt' (id.), en schetst de verlorenheid van de stad juist in haar grandeur:

'In de stad gaan de mensen in hun naaktheid, zij zijn er de enige schepsels van God, en er zijn de stenen, de ruiten, de trams en de auto's en de fietsen. Er is een grote en felle en vaak tragische liefde om te leven, een wonderlijke lust in het bestaan, als het mensdier in zijn eigen omgeving is – dat wil zeggen onder andere mensen. (...) Onder de bocht van de Herengracht ligt het kruis van Christus begraven, en de spijkers, waarmee hij aan het kruis werd geslagen, zijn gebruikt om de Staatsliedenbuurt in elkaar te timmeren. Hier is de hardnekkigheid en de zonde van de mens openbaar, mijn hardnekkigheid en mijn zonde, mijn halfheid, mijn angst voor de gerechtigheid. God weet wat in deze Amsterdamse wereld te koop is – ontzaglijk veel kwaad tegen belachelijk hoge prijzen.' (172v.)

Dat refereert op allerlei manieren aan Paulus' brieven aan verschillende stadsgemeenten en lijkt me ook nog altijd actueel. Tegenover de stad schetst Mönnich de zwijgende, eindeloze en vooral onmenselijke en goddeloze natuur. Dat zouden wij nu anders zeggen, ons natuurbesef is ingrijpend veranderd in de afgelopen vijftig jaar, door milieuproblemen en genderbewustzijn bijvoorbeeld, en de theologie heeft dat besef verdisconteerd in haar spreken. Maar daar gaat het me hier nu niet om.

Geloof in Suburbia

Ik zoek naar een theologische plaatsbepaling van Suburbia. Groeikernen en Vinexlocaties komen nog maar net binnen in het theologische discours. Tussen stad en land liggen de Groeikernen en de Vinexlocaties en zij zijn het een noch het ander. In Suburbia is er de relatieve veiligheid van 'binnen' - van het comfortabele huis en het o zo breekbare gezin - en de onzekerheid en onveiligheid van 'buiten' - van de consumptie- en informatiemaatschappij en van de netwerkcultuur die desoriënteren en verwarring scheppen, maar waar we wel afhankelijk van zijn en met al onze vezels aan verbonden zijn.

Geloof, als het er al is, kan zich nestelen in die dynamiek van binnen en buiten, van veilig en onveilig, van

geborgenheid en desoriëntatie, van zekerheid en verwarring, tussen traditionele waarden en genot en consumptisme. Op een meer theologisch niveau gesproken, tussen sacrale binnenruimte en missionair elan, tussen Vaderhuis en het risico van spot en hoon, tussen Jezus' armen en Bestemming onbekend, tussen Sion en Areopagus, tussen 'nutteloze' sacramentaliteit en functionele moraliteit.

Ik zie in mijn fantasie weer vele mogelijkheden opduiken waarin het geloof vorm kan krijgen in die spanning. Er is een grote kans dat het geloof weliswaar welwillend tegemoet wordt getreden door de 'moderne burgerij', maar zich tegelijkertijd opsluit binnen de veilige binnenruimte van huis en individu en helemaal geen gemeenschap zoekt. Een andere mogelijkheid is, dat er een gemeenschap wordt gevormd die volkomen veilig is en de dynamiek tussen binnen en buiten negeert, omdat men buiten ook buiten de kerkgemeenschap houdt - maar een dergelijke gemeenschap duurt precies zolang als men aan de normen en waarden van 'binnen' voldoet. Zo'n kerk is een exacte reflectie van de nieuwbouwwoning (*Domus Ecclesiae* dus en allerm minst *Domus Dei*). Hoe het zij, ik bewonder mensen die pastor op onze nieuwbouwlocaties worden mateloos.

Van een natuurlijke verspreiding van het evangelie in Paulinische zin, zoals Bert Jan Lietaert Peerbolte daarover spreekt, kan in Suburbia in ieder geval geen sprake meer zijn: er worden geen tenten gemaakt. Dat geldt in zekere zin natuurlijk ook voor stad en land, maar juist oude dorpskerken en grote stadskerken oefenen nog aantrekkingskracht op een breder segment van de bevolking dan alleen de kerkelijk gebonden. Juist op die plekken (Dominicuskerk, Westerkerk en Oude Kerk in Amsterdam, Kloosterkerk in Den Haag, Hooglandse Kerk in Leiden, Laurenskerk in Rotterdam en talloze dorpskerken die door het hele dorp worden gebruikt bij concerten, feesten, uitvaarten en 4 Mei Herdenkingen) verbiedt de context in ieder geval dat men zich opsluit in de veilige binnenruimte. In Suburbia wordt de kerkelijke context gevormd door woningen en winkelcentra, autosnelwegen en ander laat-modern comfort. De binnenruimte is bovenal uitgemeten door conformisme aan het traditionele. Er dreigt daar een christelijk geloof te ontstaan dat vooral door conformisme en comfort wordt bepaald - maar wat is dat voor geloof? Zo simpel ligt het natuurlijk niet alleen en dat is niet het enige dat mogelijk is. De breekbaarheid van de binnenruimte, van de traditionele gezinnen en de daarbij behorende normen, en de bedreigingen van de buitenruimte, van de informatie- en consumptiemaatschappij, vormen de breukvlakken van het bestaan. Die zijn nooit weg uit Suburbia en zijn natuurlijke broedplaatsen van christelijk geloof. Ik ga de ontwikkelingen volgen. Vanuit de stad.

³ L.J. Lietaert Peerbolte, *Paul the missionary* (contributions to biblical exegesis and theology 34), Leuven 2003, 258v.